

HISTORIA 1B

MICHAEL ENGSTRÖM

LARS HAMMARÉN

JULIA LINDHOLM

CAPENSIS FÖRLAG AB

INNEHÅLL

DEN EUROPEISKA EPOK- INDELNINGEN TILL OMKRING 1800	7	EPOKER I ANDRA KULTURSFÄRER	44
Epok - ett historiskt tidsbegrepp	8	Sydvästra Asien och Egypten (Mellanöstern)	45
FÖRHISTORISK TID OCH FORNTID	10	Indien och Kina	46
ANTIKEN 750 F.V.T - 476 E.V.T.	14	Afrika utom Egypten	47
Antikens Grekland	15	Latinamerika	48
Det antika Greklands betydelse för vår tid	16	Nordamerika och Oceanien	49
Romariket	18	EPOKER I SVERIGE FRAM TILL 1772	50
Romarikets betydelse för vår tid	20	Sverige befolkades	51
MEDELTIDEN 476 - 1500	22	Stenåldern 11000-1800 f.v.t.	52
RENÄSSANSEN CIRKA 1500 - 1650	26	Bronsåldern 1800-500 f.v.t.	53
Aristoteles världsbild gällde i 2000 år	27	Järnåldern 500 f.v.t-1050 e.v.t.	54
Den vetenskapliga revolutionen - 1500-1600-talen	28	Vikingatiden 800-1050	56
Upptäcktsresor med båt från 1487 och framåt	29	Medeltiden 1050-1520	58
Reformationen	30	Äldre vasatid 1521-1611	62
Effektivare jordbruk stärkte statsmakten	31	Stormaktstiden 1611-1718	63
Handelskapitalism och merkantilism	32	Frihetstiden 1719-1772	66
Trettioåriga kriget 1618-1648	33	1800- OCH 1900-TALEN	67
Krig och absolutism i Europa	34	EN ÖVERSIKT AV 1800- OCH 1900-TALEN	68
Handel och kolonialism	35	DEN INDUSTRIELLA REVOLUTIONEN	72
UPPLYSNINGSTIDEN - FRÅN SENT 1600-TAL TILL OCH MED 1700-TALET	38	Den industriella revolutionen i Storbritannien	73
Slaveri	40	Industrialiseringstakten ökade	74
Amerikanska revolutionen - andra halvan av 1700-talet	41	Stora samhällsförändringar	75
Franska revolutionen 1789-1799	42	Konsekvenser av den industriella revolutionen	76
Från mänskliga rättigheter till skräckvälde	43	POLITISKA IDEOLOGIER	78
		Nya samhällsklasser 1750-1900	80
		Kamp och krig	81

KOLONIALISM OCH IMPERIALISM	82	INDUSTRIALISERINGEN I SVERIGE	148
Orsaker till kolonialismen och imperialismen	83	DET SVENSKA VÄLFÄRDS-SAMHÄLLET	150
Kolonialismen i Afrika	84	DEMOKRATISERINGEN I SVERIGE	154
Kolonialismen i Asien och Australien	86	Fyra stora folkrörelser	155
Motstånd	88	Demokratiseringen steg för steg	156
FÖRSTA VÄRLDSKRIGET 1914-1918	90	JÄMSTÄLLDHET I SVERIGE	158
Andra sidor av kriget	96		
Konsekvenser av första världskriget	98		
MELLANKRIGSTIDEN 1919-1939	100		
NATIONALISM, DEMOKRATI OCH DIKTATUR	104	LÅNGSIKTIGA HISTORISKA FÖRÄNDRINGSPROCESSER	159
Nationalismens två ansikten	105	Förändring och kontinuitet	160
Fascistisk diktatur i Italien	106	STATSBILDNING	162
Militärdiktaturer	107	MAKT	168
Nazistisk diktatur i Tyskland	108	JORDBRUKETS UTVECKLING	170
Kommunistisk diktatur i Ryssland	110	BEFOLKNINGSUTVECKLING	172
ANDRA VÄRLDSKRIGET 1939-1945	112	MIGRATION	176
Andra sidor av kriget	120	DEMOKRATISERING	178
FÖRTRYCK, FÖRDRIVNINGAR OCH FOLKMORD	122	Demokrati, diktatur och nationalism idag	180
Historiska folkmord	123	MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER	182
Folkmord och fördrivningar på 1900-talet	124	MÄNNISKORS VÄRDE	184
Gulag 1923-1960	126	FREDSSTRÄVANDEN	186
Förintelsen 1939-1945	128	INTERNATIONELLA SAMARBETEN	188
EFTERKRIGSTIDEN 1945-	134	EU	190
Konflikten mellan supermakterna trappades upp	135		
Kalla krigets konflikter	136		
Ett förändrat Östeuropa	140		
Nya maktförhållanden i världen	141		
SVERIGE 1772 - IDAG	142		

TEKNISK UTVECKLING	192	HISTORISKT	235
GLOBAL INDUSTRIALISERING	194	KÄLLMATERIAL	
ÖKAT VÄLSTÅND	196	Hammurabis lagar - Babylon	236
KÖNSMÖNSTER	198	Manus lagar - Indien	237
JÄMSTÄLLDHET	204	Barn i antikens Grekland	238
RESURSFÖRDELNING	206	Grundlagen Kurukan Fuga - Maliriket	240
		Luthers 95 teser	241
		Nya idéer	242
		Ottobah Cugoano - kampen mot slaveriet	243
		Protokoll från en värmländsk sockenstämma	244
		Olympe de Gouges - mänskliga rättigheter	246
HISTORIEBRUK OCH IDENTITETER	209	Mary Wollstonecraft - feminist	247
Historisk empati	210	Edward Jenner - världens första vaccin	248
Identiteter	212	Fackföreningar	250
Historiebruk inom familjen	214	Harriet Ann Jacobs - kampen mot slaveriet	252
Historiebruk inom stora organisationer	216	Ho Chi Minh - kolonialism, Vietnam	253
Historiebruk i vardagen	217	Jevgenia Ginzburg - totalitär diktatur, Sovjetunionen	254
Historiebruk och nationella identiteter	218	Syskonen Scholl - totalitär diktatur, Tyskland	255
Historiebruk inom nationer	220	Bildanalys - idrott och politik	256
Aktuella konflikter	222	Rosa Parks - segregation, USA	258
Gemensamma kulturarv	224		
		FLER BEGREPP	259
KRITISK GRANSKNING AV KÄLLMATERIAL	225	INSTUDERINGSFRÅGOR	265
Att skriva historia	226	REGISTER	283
Historiskt källmaterial	228	PERSONREGISTER	286
Källkritik	230	VÄRLDSKARTA	290
Digitalt källmaterial	232	BILDFÖRTECKNING	292
Källkritiskt om sekundärkällor	233		
Aktörs- och strukturperspektiv i en sekundärkälla	234		

DEN EUROPEISKA EPOKINDELNINGEN TILL OMKRING 1800

Stonehenge i England från 2000-2500 f.v.t.

Ordet historia kommer från grekiskan och betyder att undersöka. Historia som vetenskap, det vill säga historievetenskap, syftar till att ge en sammanhängande beskrivning och analys av händelser och skeenden i mänsklighetens förflutna. Det som historiker och arkeologer skriver ned om det som de har kommit fram till när de har studerat sina källor kallas historieskrivning.

Boken är uppdelad i sex områden. De två första beskriver översiktligt människans historia från början fram till nutid. Det tredje består av flera olika teman som sträcker sig allt från några hundra år till flera tusen år tillbaka i tiden. De tre sista områdena är olika perspektiv på källkritik.

EPOK - ETT HISTORISKT TIDSBEGREPP

De som forskar i historia, det vill säga historiker och arkeologer, delar in historien i olika tidsperioder som kallas epoker. Längden på en epok kan vara allt från några år till flera årtusenden.

Epoker är ett sätt att ordna historien för att sätta händelser, förändringar och personer i ett sammanhang. Tiden under vilken en epok pågår kännetecknas av något. När en epok infaller varierar beroende på vilken del av världen som studeras.

Epoker börjar och slutar vid viktiga förändringar. En förändring kan ta lång tid och därför är tidpunkterna för epokenas början och slut sällan exakta.

Tre epoker utifrån försörjning

Ett sätt att dela in historien på är efter hur tidiga människoarter och till en början även den moderna människan (*Homo sapiens*) försörjde sig. Från början levde de som jägare och samlare.

De första jordbrukssamhällena uppstod i Mellanöstern för 10 000 - 12 000 år sedan och det första industrisamhället växte fram på 1700-talet i Storbritannien.

Tre epoker utifrån vilket material som används

Det går också att dela in historien efter vilka material som användes. Från början (stenåldern) var sten ett viktigt material för att tillverka redskap. I Mesopotamien började brons (bronsåldern) användas ungefär 3300 f.v.t. och senare även järn (järnåldern) omkring 1400 f.v.t.

Tre epoker efter förekomsten av skriftliga källor

Ytterligare ett sätt att grovt dela in historien är i förhistorisk och historisk tid. Med förhistorisk tid menas den långa tiden då det fanns olika människoarter, men som det saknas skriftliga källor ifrån.

TRE EPOKER UTIFRÅN FÖRSÖRJNING

JÄGAR- OCH SAMLARSAMHÄLLEN	JORDBRUKSSAMHÄLLEN	INDUSTRISAMHÄLLEN
Cirka 2 miljoner år sedan i Afrika	10 000 f.v.t. Mellanöstern 6 000 f.v.t. Sydeuropa 4 000 f.v.t. Sverige	Sent 1700-tal e.v.t. Storbritannien 1850-talet e.v.t. Sverige

TRE EPOKER UTIFRÅN VILKET MATERIAL SOM ANVÄNDS

STENÅLDERN	BRONSÅLDERN	JÄRNÅLDERN
Cirka 2 miljoner år sedan i Afrika	Mitten av 3000 f.v.t. Mesopotamien och Grekland 1800 f.v.t. Sverige	1400 f.v.t. Mesopotamien 1100 f.v.t. Grekland 500 f.v.t. Sverige

TRE EPOKER UTIFRÅN FÖREKOMSTEN AV SKRIFTLIGA KÄLLOR

FÖRHISTORISK TID	TIDIG-HISTORISK TID	HISTORISK TID
Cirka 2 miljoner år sedan i Afrika Cirka 800 000 år sedan i Europa Cirka 50 000 år sedan i Australien	3200 f.v.t. Mesopotamien 3150 f.v.t. Egypten 800 e.v.t. Norden	Nutid

Ett områdes historiska tid börjar med det skrivna språket, det vill säga från när det finns skriftliga källor. De äldsta skriftliga källorna är från Mesopotamien omkring 3200 f.v.t. och från Egypten 3150 f.v.t. I Indien finns fynd av skriftspråk från cirka 2500 f.v.t. och i Kina från cirka 1600 f.v.t.

Om de skriftliga källorna för en epok är för bristfälliga för att ge underlag för en sammanhängande historieskrivning kallas epoken för en tidighistorisk epok. Två exempel på tidighistoriska epoker är från Mesopotamien med början 3200 f.v.t. och vikingatiden som började 800 e.v.t. i Sverige. Från vikingatiden finns det runor som berättar en del om livet då, men långt ifrån allt.

Den europeiska epokindelningen

Den här läroboken är skriven utifrån den europeiska epokindelningen.

Forntiden Epoken omfattar hela den långa förhistoriska tiden samt tidighistorisk tid. I Sydeuropa är det forntid till dess att de skriftliga källorna blir allt fler under den grekisk-romerska antiken. I svensk historia, där antiken inte finns som epok, pågår forntiden ända till vikingatidens slut 1050 e.v.t.

Antiken Tiden för antiken, egentligen den grekisk-romerska antiken, brukar anges till 750 f.v.t.-500 e.v.t. Antiken finns bara som epok i Sydeuropa och kring Medelhavet. De skriftliga

Kvinnors makt i världen har ökat under efterkrigstiden. President Corazon Aquino återupprättade demokratin i Filippinerna 1986.

källorna fram till 500 f.v.t. är dock mycket bristfälliga. Därför kan de första 250 åren ses som en tidighistorisk tid och hör därmed till forntiden.

Medeltiden 500-1500 I Syd- och Västeuropa pågår medeltiden under åren 500-1500. Den delas i sin tur in i tidig-, hög- och senmedeltid. I Sverige börjar medeltiden omkring 1050, det vill säga direkt efter forntidens och vikingatidens slut.

Tidigmodern tid (1500-1800) Tidigmodern tid brukar även delas upp i renässansen (1500-1650) och upplysningstiden (sent 1600-tal-1800).

Modern tid (1800-idag) Den moderna tiden kan till exempel delas in i det långa artonhundratalet (1789-1914), världskrigens tid (1914-1945) och efterkrigstiden (1945-).

EUROPEISK EPOKINDELNING (EJ NORDEN)

FORNTIDEN	ANTIKEN	MEDELTIDEN	TIDIGMODERN TID	MODERN TID	
Cirka 800 000 år sedan	750 f.v.t.	500 e.v.t.	1500	1800	Nutid
		Äldre medeltid Högmedeltid Senmedeltid	Renässansen Upplysningstiden	Långa artonhundratalet Världskrigens tid Efterkrigstiden	

ANTIKEN

750 F.V.T. - 476 E.V.T.

Världens bäst bevarade amfiteater finns i Pula, Kroatien. Den byggdes av romarna för ungefär 2 000 år sedan.

Antik betyder gammal eller forntida. Begreppet började användas på 1700-talet och syftade då på det antika Grekland, cirka 750-31 f.v.t., och romarriket, cirka 700 f.v.t.-476 e.v.t. De här två epokerna kallas tillsammans den grekisk-romerska antiken.

När och var började antiken?

Antiken är namnet på en historisk epok. Vanligen ingår endast det antika Grekland och romarriket.

Forskning kring andra kulturer i medelhavsområdet, till exempel civilisationerna i Mesopotamien och Egypten, har bidragit till större kunskaper om deras betydelse för den grekisk-romerska antiken. Ibland kan därför även de tidiga civilisationerna i Mesopotamien och Egypten ingå i antiken. Civilisationerna i Mesopotamien (sumerer och babylonier) och Egypten kallas då orientaliska antiken och börjar kring 3 200 f.v.t.

Det antika Grekland

Antikens Grekland, cirka 750-31 f.v.t., delas in i tre tidsperioder.

- Arkaisk, 750-480 f.v.t.
- Klassisk, 480-330 f.v.t.
- Hellenistisk, 330-31 f.v.t.

Romarriket

Romarriket, cirka 700 f.v.t.-476 e.v.t., delas också in i tre tidsperioder.

- Kungatiden, 700-510 f.v.t.
- Romerska republiken, 509-31 f.v.t.
- Kejsartiden, 31 f.v.t.-476 e.v.t.

Romarna - grekernas efterträdare

Under romerska republiken, 509-31 f.v.t., började romarna gradvis ta över det antika Grekland. Under kejsartiden, 31 f.v.t.-476 e.v.t., ingick hela det grekiska området i romarriket.

ANTIKENS GREKLAND

Det antika Greklands kärnområde utgjordes av det grekiska fastlandet och Jonien (idag Turkiets västkust) samt öarna i havet där emellan. Grekerna utvandrade till nya platser. Kärnområdet och de nya platserna utgjorde den grekiska världen.

Det arkaiska Grekland 750 - 480 f.v.t.

Det antika Grekland var inget enat rike. Genom utvandring från Grekland växte stadsstater fram längs Medelhavets och Svarta havets kuster.

Viktiga orsaker till den grekiska utvandringen var sökandet efter odlingsbar mark, metallfyndigheter och en förbättrad handel. Varje stadsstat hade sina egna lagar och en egen folkförsamling där besluten fattades. I början av den arkaiska tidsperioden infördes det grekiska alfabetet.

Det klassiska Grekland 480 - 330 f.v.t.

480 f.v.t. segrade grekerna i ett krig mot perserriket. Därefter växte stadsstaten Athens makt och inflytande.

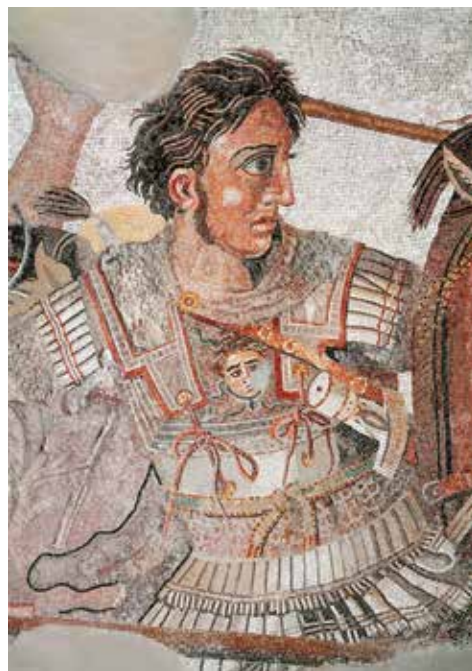
Det grekiska kärnområdet utgjordes av det grekiska fastlandet, öarna och Jonien. Karta från 1799.

Sparta var den andra stora stadsstaten i det antika Grekland. Misstänksamheten mellan de båda stadsstaterna växte och flera krig bröt ut mellan dem.

336 f.v.t. blev Alexander den store från Makedonien i norra Grekland kung. Under de 13 år som han styrde riket erövrade den grekiska armén Egypten, Mindre Asien (dagens Turkiet) och perserriket (nuvarande Irak och Iran).

Den hellenistiska perioden 330 - 31 f.v.t.

Alexander den store dog 323 f.v.t. Under den hellenistiska perioden spred sig den grekiska kulturen över stora områden. Runt Medelhavet fungerade det grekiska språket som engelskan gör för oss idag. De hellenistiska områdena erövrades senare av romarna.

Alexander den store. Romersk mosaik från Pompeji, 310 f.v.t.

AMERIKANSKA REVOLUTIONEN - ANDRA HALVAN AV 1700-TALET

Snabba och stora förändringar i samhället, till exempel självständighetskrig och frihetskrig, kallas revolutioner. En revolution innebär ofta att makt-havare avsätts, vanligen genom protester och våld.

I det blivande USA fanns det 13 brittiska kolonier. Där bodde människor som hade utvandrat från främst Storbritannien, men även från Frankrike. De som hade utvandrat kallades kolonister.

Storbritannien ville höja skatten för kolonisterna, men det accepterade de inte. Protesterna mot Storbritannien trappades upp i mitten av 1700-talet och inledde den amerikanska revolutionen.

Amerikanska frihetskriget 1775 - 1783

Motsättningarna mellan Storbritannien och kolonisterna ledde till ett krig som har fått namnet amerikanska frihetskriget. Kolonisterna förklarade sig självständiga från Storbritannien den 4 juli 1776. Kolonisterna fick under kriget bland annat stöd av Frankrike. Kolonisterna vann kriget 1783 och USA erkändes som ett eget land.

Maktindelning och demokrati för ett fåtal

I det nya landet USA infördes en maktindelning mellan den verkställande makten som genomför besluten, den lagstiftande makten som stiftar lagarna och den dömande makten som dömer enligt landets lagar. De tre delarna skulle dessutom kontrollera varandra för att förhindra maktmissbruk.

Religionsfrihet, yttrande- och tryckfrihet, rösträtt, rätt till rättvis rättegång och rätt att bära vapen infördes. Demokratin och de nya fri- och rättigheterna gällde dock endast de vita männen. Urfolken, slavar och alla kvinnor uteslöts helt och hållet.

Amerikanska revolutionärer river ner en staty av den engelske kungen. Statyn smältes sedan ner och blev till vapen. USA, 1776.

USA inspirerade andra

Det var en oerhörd nyhet att det nya landet USA varken hade monark eller adel. De röstberättigade valde i stället en president som landets ledare. Flera länder har kopierat det amerikanska sättet att dela upp makten.

Den amerikanska revolutionen inspirerade även andra att göra revolution. Fransmännen som hade hjälpt kolonisterna i det amerikanska frihetskriget kom hem till Frankrike med tankar om revolution.

FRANSKA REVOLUTIONEN 1789-1799

I Frankrike ledde dåliga skördar 1787 och 1788 till matbrist. Matpriserna steg och de fattiga hade knappt råd att äta. Bönderna led redan av höga skatter och var dessutom tvungna att arbeta gratis åt adeln, till exempel med att bygga vägar.

Staten hade stora skulder på grund av flera krig och hovets lyxliv. Varken kung Ludvig XVI eller drottning Marie-Antoinette var intresserade av politik. Allt fler ifrågasatte kungens makt.

Ludvig XVI ville lösa den ekonomiska krisen genom att fler skulle betala skatt. För att kunna lägga fram sitt förslag var han tvungen att sammankalla generalständerna, riksdagen, som inte hade sammanträtt sedan 1614.

Franska revolutionen börjar 1789

År 1789 diskuterade generalständerna ett nytt och

Den franska drottningen Marie-Antoinette med sina barn, 1787. Hon blev syndabock för hovets slöseri med statens pengar.

rättvisare röstsystem, men de lyckades inte komma överens. Borgarnas och böndernas representanter, som representerade det tredje ståndet, samlades i Versailles. Kungen kände sig hotad och stängde därför deras möteslokal.

Tredje ståndets representanter gick då till en annan möteslokal. Där utropade de en nationalförsamling som skulle representera alla fransmän, oavsett vilket stånd de tillhörde. De avskaffade därmed generalständerna. Som svar beordrade kungen ut sina soldater i Versailles och Paris. Folket kände sig hotat och stormade den 14 juli fästningen Bastiljen som var en symbol för förtryck.

Revolutionen i Paris spreds till landsbygden där bönderna gjorde uppror mot adeln. Slott stormades och adelsmän attackerades. Både kvinnor och män, bönder och borgare gjorde revolution.

Revolutionen gynnade främst borgarna. Kvinnorna saknade, även efter revolutionen, rättigheter. De flesta bönder och arbetare led fortfarande av matbrist.

Generalständerna samlas i Versailles 1789.

EPOKER I ANDRA KULTURSFÄRER

	220 e.v.t.	600-talet	1000	1500	1700	1800	1912	1922	1950	
Kina	Forntid	Kejserliga dynastier					Republik	Folkrepublik		
Mellanöstern	Forntid	Islamiska kalifat						Kol. ¹	Självst.	
Indien	Forntid	Islamiska riken			Kol.			Självst.		
Afrika	Forntid	Kol. (Nordafrika och inre delarna 1800-talet)					Självst.			
USA	Forntid	Kol.			Självst.					
Latinamerika	Forntid	Kol.			Självst.					
Australien	Forntid	Kol.				Självst.				

Forntid (förhistorisk och tidighistorisk tid) Kol. = kolonialism 1) Egypten något tidigare (1882)

Kultursfär är ett begrepp som har flera olika betydelser. I historieämnet kan det användas för att beskriva hur människor lever i ett större geografiskt område, till exempel i Kina, Indien eller Europa.

Den europeiska epokindelningen med forntid, medeltid, tidigmodern tid och modern tid används inte i andra kultursfärer. Visserligen har de europeiska epokbegreppen till viss del spridit sig utanför Europa, men när den egna historien i Afrika, Amerika eller Asien berättas är det andra epokbegrepp som används.

Epokindelningen formas av erövringar

I Nordamerika, Latinamerika och stora delar av Asien och Afrika övergår forntiden från cirka 1500 direkt i en kolonialtid. Kolonialismen och befrielsen från den på 1900-talet är de stora brytpunkterna i Afrikas såväl som Amerikas och större delen av Asiens historia. Efter kolonialtiden kommer en tredje epok när länderna gör sig fria.

I Mellanöstern slutar forntiden i och med den arabisk-muslimska erövringen på 600-700-talen e.v.t. Epokerna där grundas sedan på olika kalifat. I

Kina grundas epokerna utifrån kejserliga dynastier. I Mellanöstern, Indien och Kina får kolonialismen också följder, men först från 1800-talet.

Eurocentrism

Att enbart utgå från ett europeiskt perspektiv när olika delar av världen ska beskrivas kallas eurocentrism. Tydliga exempel är namnen på olika geografiska områden såsom Västindien, Mellanöstern och tredje världen.

Eurocentrism kan också innebära att den europeiska utvecklingen ses som viktigast. Ett exempel är att grekernas betydelse för den västerländska civilisationens uppkomst betonas utan att den orientaliska antikens (Mesopotamien och Egypten) påverkan nämns.

Med eurocentrism anses också att Europa är bättre och andra områden sämre. Ett exempel är grekernas kamp mot perserna 490-480 f.v.t. (eller om det nu var persernas kamp mot grekerna...). Den framställs ofta som en kamp mellan demokrati och despoti (diktatur). Beskrivningen kritiserar ibland för att vara förenklad och propagandistisk.

SYDVÄSTRA ASIEN OCH EGYPTEN (MELLANÖSTERN)

Mellanöstern sägs vara civilisationens vagga och då menas särskilt sumerernas rike i Mesopotamien.

Sumererna cirka 3 200 - 2 000 f.v.t.

Mesopotamien är området mellan floderna Eufkrat och Tigris. Ett av många olika folkslag som härskat där var sumererna 3 200 - 2 000 f.v.t.

Sumererna uppfann hjulet och var först i världen med att använda avancerad matematik och bevattningssystem. Deras skriftspråk, kilskriften, anses vara världens äldsta. Sumerernas kalender hade tolv månader och sju veckodagar.

Egypten cirka 3 000 - 30 f.v.t.

Egypten växte fram kring floden Nilen. Egyptierna byggde pyramider, tempel och skepp. De var även duktiga matematiker. Skriftspråket, hieroglyferna, skrevs på papyrus som var ett sorts papper tillverkat av vass.

Forskarna vet mycket om Egypten då det finns många rester av skrifter, bilder, konst och byggnader. De har bland annat sett att män och kvinnor var ganska jämställda.

Väggmålning från Egypten föreställande tre systrar.

Den muslimska världens epoker

Stora delar av Mellanöstern, till exempel Mesopotamien och Egypten, erövrades av araberna på 600- och 700-talen e.v.t. I det arabiska riket, kalifatet, har epoken namn efter de personer och släkter som regerade. Kalifen var både religiös och politisk ledare.

Under det abbasidiska kalifatet (från 750) upplevde araberna sin kulturella storhetstid. De var under flera hundra år föregångare inom filosofi och naturvetenskap. Det abbasidiska kalifatet upphörde slutligen 1258 då mongolerna ödelade huvudstaden Bagdad och avrättade den sista kalifen där.

Efter att osmanerna hade erövrat det Bysantinska riket utropade sig den osmanske sultanen till ny kalif 1517. Osmanska riket fanns kvar till 1922.

Arabisk bok från 1199. Boken beskriver hur motgift kan användas vid ormbett.

EN ÖVERSIKT AV 1800- OCH 1900-TALEN

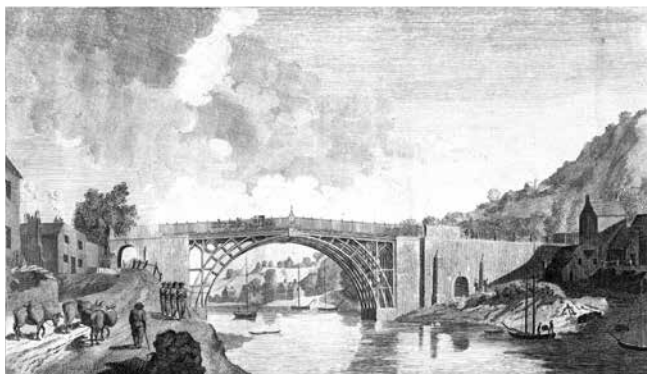
I den här översikten av 1800- och 1900-talen diskuteras främst internationella maktförhållanden.

Europa och USA i slutet av 1700-talet

Den vetenskapliga revolutionen i Europa under 1500- och 1600-talen banade väg för den industriella revolutionen. Den industriella revolutionen började i Storbritannien på 1760-talet och gav landet förutsättningar att bygga upp ett världsimperium.

Storbritannien och Frankrike stred om makten i både Indien och Nordamerika. Storbritannien segrade och växte fram som stormakt.

I slutet av 1700-talet genomfördes två stora politiska revolutioner (amerikanska och franska). De ledde till att kungarnas och kyrkans makt minskade. Spaniens storhetstid var över i samband med de latinamerikanska ländernas självständighet som uppnåddes efter flera krig i början av 1800-talet.

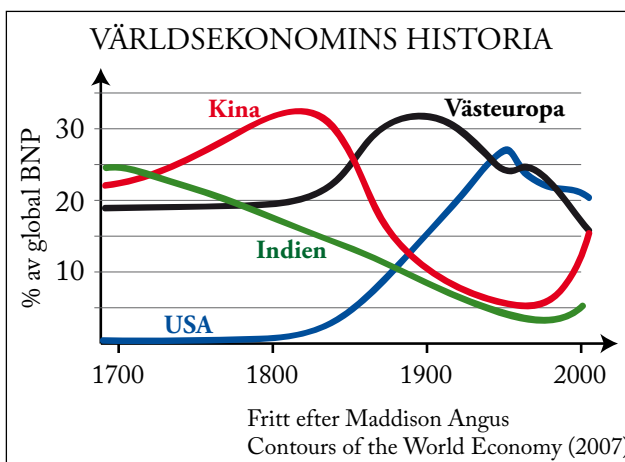
Byn Ironbridge i Storbritannien sägs vara den industriella revolutionens vagga. Järnbron invigdes 1781.

Kina i slutet av 1700-talet

I mitten av 1700-talet stod Kina på höjden av sin makt efter att ha erövrat Tibet, Manchuriet, Mongoliet och Xinjiang. Vid sekelskiftet 1800 hade landet världens högsta BNP, mycket tack vare sitt stora jordbruk och sin handel. Européerna ville utöka sin handel med Kina, men den enväldige kejsaren var endast intresserad av silvret som engelsmännen förde med sig från Spaniens kolonier i Latinamerika.

Osmanska riket i slutet av 1700-talet

I Europas närhet fanns en annan stormakt, Osmanska riket, som under 1700-talet omfattade större delen av Nordafrika och Mellanöstern (utom Persien) samt hela Balkanhalvön i södra Europa. Osmanska riket styrdes enväldigt av en sultan (muslimsk härskare).

1800-talets industrialisering gav ett övertag

Den industriella revolutionen spred sig till västra Europa under 1800-talet. Det ledde till att världsekonomin kom att domineras av västra Europa och USA. Det gav länder i västra Europa och USA ett militärt överläge i kampen om makten i världen. Industrialiseringen ledde nämligen till utvecklingen av effektivare vapen.

Under 1800-talet behärskades världshaven av Storbritanniens flotta. Med stöd av krigsfartyg kunde Storbritannien kontrollera handeln med både Indien och Nordamerika.

Det långa 1800-talet (1789 - 1914)

Den amerikanska revolutionen inleddes i mitten av 1700-talet och inspirerade fransmännen till den franska revolutionen som påbörjades 1789. Under 1800-talet spreds de revolutionära idéerna om mer folklig makt vidare till den övriga västvärlden. Med ökad folklig makt, det vill säga mer demokrati, började människor känna sig mer delaktiga i landet de bodde i. Revolutionerna innebar också en startpunkt för nationalismen.

Osmanska riket upplöstes vid första världskrigets slut 1918.

Nationalismen ledde till att folk enades, till exempel Italien 1861 och Tyskland 1871, men också till att imperierna Österrike-Ungern och Osmanska riket splittrades när de olika folken gjorde sig fria. Nationalismen ledde även till förtryck i form av nazism, fascism och kolonialism.

Industrialiseringen i västvärlden gav en enorm ökning av produktion och handel. Det skapade ett nytt klassamhälle, framför allt i form av en ny stor arbetarklass. Med detta följde nya politiska ideologier - konservatism, liberalism och socialism.

Osmanska riket försvagades på 1800-talet

Under 1800-talet hamnade Osmanska riket i ett militärt underläge när den ekonomiska utvecklingen stod stilla. Riket förlorade områden på Balkan när länder där antingen gjorde sig självständiga eller erövrades av Österrike eller Ryssland. I Nordafrika förlorades områden till Storbritannien och Frankrike. Malta och Cypern togs över av Storbritannien för att säkra deras väg till Indien via Suezkanalen i Egypten. Kanalen byggdes av ett bolag ägt av Egypten och Frankrike tillsammans.

Invigningen av Suezkanalen under ledning av franska kejsarinnan Eugénie, november 1869.

Ryssland, Österrike-Ungern och Italien erövrade andra områden från Osmanska riket under 1800- och 1900-talen. Den osmanska provinsen Palestina, erövrades 1918 av Storbritannien från Osmanska riket som tillhörde förlorarsidan i första världskriget.

Kina försvagades under 1800-talet

Kina låg också efter i den tekniska och militära utvecklingen under 1800-talet. Fattigdom och missnöje med rikets utveckling förvärrade situationen. Svält, krig och bondeuppror samt naturkatastrofer skördade minst 50 miljoner dödsoffer mellan 1840-talet och slutet av 1800-talet. Rikets svaghet underlättade för de imperialistiska makterna i Europa som krävde handelsstationer i Kina.

Mot slutet av 1800-talet deltog även Ryssland och Japan i konkurrensen om handel och markområden i Kina. Vid första världskrigets början kontrollerade Kinas kejsare endast hälften av sitt rike.

Kinesiske kejsaren när imperialistiska stater tog över handeln. Karikatyr i tidningen Puck. USA, 1898.

”Den nya imperialismen” 1870-1914

De industrialiserade länderna i Europa ville försäkra sig om råvaror (naturtillgångar), marknader att sälja sin industriproduktion på och billig arbetskraft. Det kunde de få genom kolonier.

Kulsprutan gav européerna ett militärt övertag och under ”den nya imperialismen” (1870-1914) i praktiskt taget hela Afrika och större delen av Asien. Tiden kallas den nya imperialismen eftersom det nu fanns mycket starkare ekonomiska drivkrafter än tidigare.

Världskrigens tid (1914-1945)

Industrialiseringen ledde till konkurrens om naturtillgångar och marknader, vilket var starkt drivande orsaker bakom imperialismen - en stats strävan att utöka sin politiska och ekonomiska makt. Imperialismen och en aggressiv nationalism med kapprustning för att försvara stormakternas politiska och ekonomiska intressen låg bakom det första världskriget 1914-1918.

Storbritannien, Frankrike och USA stod som segrare efter det första världskriget. De europeiska kolonialmakterna behöll sina imperier och till och med utökade dem i Mellanöstern. Vissa problem

Storbritanniens drottning Viktoria utropas till kejsarinna av Indien, 1877.

med att upprätthålla kontrollen uppstod dock till exempel för Storbritannien i Palestina. Efter det andra världskriget stod återigen västmakterna som segrare.

Högkonjunkturen efter första världskriget följdes av börskraschen i New York 1929. Ekonomin gick ner och 1930-talets stora depression inleddes.

Japan påbörjade en invasion av Kina 1931. Andra världskriget inleddes när Tyskland invaderade Polen 1939. Kriget utvecklades till ett världskrig när Japan attackerade USA på Hawaii 1941.

Efterkrigstiden (1945-)

Efterkrigstiden började efter andra världskrigets slut. Perioden präglades av maktkampen mellan USA och Sovjetunionen - i det kalla kriget. Under kalla kriget stod USA som ledare för den "första världen" mot Sovjetunionen som var ledare för den "andra världen". Under kalla kriget tävlade Sovjetunionen med USA om ledarplatsen i världsekonomin

En del anser att efterkrigstiden tog slut i samband med Sovjetunionens fall och därmed kalla krigets slut 1991. Sedan dess har tiden till stor del präglats

Ung kvinna protesterar mot Sovjetunionens invasion av Tjeckoslovakien. Prag, 1968.

av ekonomisk, politisk och kulturell globalisering, men också av nya motsättningar mellan stater och världsdelar.

För Storbritannien och Frankrike blev andra världskriget en dyrköpt seger. De hade inte längre resurser för att upprätthålla sina imperier. Kolonierna frigjorde sig och blev egna stater, ofta efter en lång självständighetskamp. Det stod klart att det nu var USA som var den klart starkaste makten. Sedan andra världskrigets slut har Japan och andra ostasiatiska länder starkt ökat sin BNP.

Ett nytt kallt krig?

Sedan omkring 2000 har Kina haft en stark ekonomisk utveckling och landet framstår alltmer som ett hot mot USA:s ledande ställning i världsekonomin. Kina för en mycket medveten investeringspolitik i globala syd, framför allt i Afrika. Kina har även utmanat USA maktpolitiskt. En del bedömare anser att det kan leda till ett nytt kallt krig.

Europeiska unionen (EU) har en stark ställning i världspolitiken på grund av sin starka ekonomi. EU har markerat mot hur Kina och Ryssland hanterar mänskliga rättigheter.

Shanghai har världens största hamn. Kina, 2020.

KONSEKVENSER AV FÖRSTA VÄRLDSKRIGET

Under första världskriget dog drygt tio miljoner soldater och 20 miljoner sårades. Dessutom dog ungefär sju miljoner civila, främst av svält och sjukdomar.

Efter kriget led många före detta soldater av psykiska problem orsakade av kriget. Det ledde till ökad alkoholism, kvinnomisshandel och fler självmord.

Kriget skapade dessutom en generation av män som var vana vid våld och massdöd. Historiker anser att det dels underlättade för både Mussolini och Hitler att komma till makten och att det dels bidrog till våldet och massmördandet under andra världskriget.

Relationen mellan kvinnor och män

Kriget skakade om familjerna. Kvinnorna hade under kriget upplevt en stor oro för sina fäder, bröder, söner och makar, men de hade också upplevt en ny frihet. Efter kriget ville de återvändande

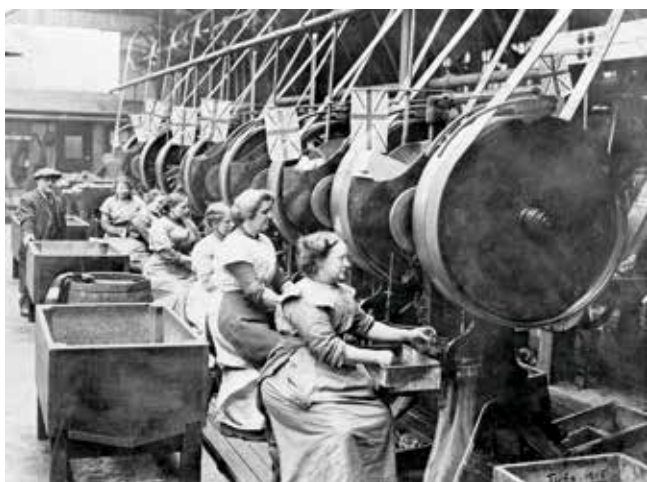
männen fortsätta sina liv som före kriget. Krigsveteranerna upphöjdes som hjältar. Kvinnornas insatser under krigsåren förminskades däremot och de tvingades delvis bort från sina arbeten som de hade haft under kriget.

Eftersom kvinnorna hade blivit mer självständiga och de hemkommande soldaterna inte fick hjälp att bearbeta sina psykiska problem ökade antalet skilsmässor. Det stora underskottet på män ledde också till att födelsetalen sjönk.

Versaillesfreden 1919

Efter kriget förhandlades villkoren för fred fram. Det skedde 1919 i Versailles utanför Paris. Tyskland tilläts inte delta i förhandlingarna. Landet förklarades skyldigt till kriget och det blev en fred med mycket hårda villkor. För tyskarna var fredsvillkoren förnedrande.

Landskapen Alsace och Lorraine återlämnades till Frankrike. Delar av Tyskland tillföll de ny-

Arbetande kvinnor i en ammunitionsfabrik. Arbetet var mycket farligt, men mycket bättre betalt än hushållsarbete. Storbritannien, 1915.

Officerare tillhörande Ententen står på stolar och bord för att kunna se när Versaillesfreden undertecknas. Versailles, 28 juni 1919.

Fransk krigsskyrkogård från första världskriget nära gränsen till Belgien.

bildade länderna Polen och Tjeckoslovakien. Tyskland fick också lämna ifrån sig alla sina kolonier till segrarmakterna. Mellan floden Rhen och den franska gränsen fick ingen militär finnas. Värnplikten förbjöds i Tyskland, flygvapnet upplöstes och flottan skars ned. Tyskland tvingades också betala ett krigsskadedeck på 132 miljarder guldmärk till segrarmakterna. Efter flera års uppehåll gjordes slutligen den sista betalningen 2010.

Nationernas Förbund

För att undvika framtida krig bildades Nationernas Förbund (NF) 1920. Det bestod av första världskrigets segrarmakter, förutom USA, och länder som hade varit neutrala.

NF hade som mest 50 medlemmar. Tyskland blev medlem 1926, men gick ur 1933 efter nazisternas maktövertagande. NF lyckades lösa några mindre konflikter, men inte förhindra andra världskriget.

Gamla riken föll sönder

Av Osmanska rikets områden i Mellanöstern skapades länderna Syrien, Irak och Libanon. Under mellankrigstiden kontrollerades de tre länderna av Frankrike och Storbritannien på uppdrag av NF. Gränserna för de här länderna skapades utan att hänsyn togs till var olika folkgrupper bodde.

Dagens Turkiet, som grundades 1923, är det som återstår av Osmanska riket. Av Österrike-Ungern bildades Österrike, Ungern, Tjeckoslovakien och Jugoslavien.

År 1922 blev Ryssland, fem år efter den ryska revolutionen, det kommunistiska Sovjetunionen. Finland, Estland, Lettland, Litauen och Polen, som alla hade tillhört Ryssland, blev självständiga länder. Det tyska kejsardömet blev en republik med en kort period av demokrati.

Folkens rätt till självbestämmande

De nya landgränserna drevs igenom av USA:s president Woodrow Wilson som menade att varje folk har rätt till självbestämmande. Hans idé var att varje folk skulle bilda ett eget land. Blandningen av olika folkgrupper i Europas länder gjorde det dock omöjligt. I stället lade de nya landgränserna grunden till framtida konflikter.

Tio miljoner tyskar bodde plötsligt utanför landets tidigare gränser. Dessa landområden tog nazisterna tillbaka under åren före andra världskriget.

Polska och ungerska minoriteter fanns i Tjeckoslovakien. Det levde ungrare i Rumänien och i Jugoslavien levde många olika folkgrupper.

STATSBILDNING

Bild från Thomas Hobbes bok Leviathan (1651). Människans liv innan staten fanns var enligt Hobbes "ensamt, uselt, vidrigt, djuriskt och kort".

Statsbildning är den process som sker när stater bildas. En stat kännetecknas av en stark centralmakt, till exempel en diktatorisk kejsare eller ett demokratiskt folkvalt parlament, som med hjälp av

- ◇ polis och/eller militär har kontroll över ett större landområde och
- ◇ tjänstemän (byråkrater) beskattar och styr över befolkningen.

Tidiga statsbildningar

De första "riktiga" staterna uppstod i Egypten (3100 f.v.t.) och Mesopotamien (där stadsstater utvecklades till kungadömen efter 3000 f.v.t.). Det bildades också tidigt stater på flera ställen i Mellanöstern, bland annat det mäktiga Hettiterriket (inre delarna av Turkiet, 1700 f.v.t.) och Akemenidernas rike (Iran, 550 f.v.t.). Ett annat ord för stat är just rike. Romarriket dominerade hela medelhavsområdet från 300-talet f.v.t. till 400-talet e.v.t.

I Kina hade det under forntiden utvecklats över

hundra mindre stater. Efter många krig skapades till slut ett enda Kina omkring 221 f.v.t.

I Indien, med undantag av Mogulriket som 1526-1707 omfattade nästan hela den indiska halvön, skapades aldrig ett enat och bestående stort rike före frigörelsen från britterna 1947.

Efter Muhammeds enande av araberna 622 e.v.t. skapades ett stort arabiskt kalifat. I Mexiko bildades Aztekerriket och i Peru Inkariket (båda på 1400-talet e.v.t.). I Afrika är Mali och Songhai exempel på stater vid ungefär samma tid.

Fyra stadier av samhällsutveckling

Ett samhälle består av en grupp människor som lever tillsammans under en längre tid. Det kan vara allt från ett tiotal individer upp till flera hundra miljoner människor som bildar ett samhälle. Forskare beskriver den historiska utvecklingen av olika samhällen i fyra olika stadier, från det enkla jägarsamlarsamhället, via stamsamhällen och hövdingadömen till det fjärde stadiet som är just stater.

Det första stadiet - jägar-samlarsamhället

Under det första stadiet organiserade sig människor i jägar-samlarsamhällen under flera hundratusen år. Då rörde sig människor i grupper, bestående av några få familjer, från område till område för att jaga, fiska och samla växter.

Det andra stadiet - stamsamhället

Det andra stadiet är stamsamhället. Stamsamhällen uppstod i och med jordbruksrevolutionen (neolitiska revolutionen) för cirka 10 000 år sedan.

Människorna försörjde sig på jordbruk och boskapsskötsel. Männen arbetade på åkern och med boskap garanterade familjens försörjning. Kvinnornas inflytande minskade därmed i och med det här nya sättet att försörja sig på. För att inte behöva försörja andras barn blev det viktigt att kontrollera kvinnornas sexualitet.

I stamsamhället kunde tusentals människor ingå. De som ingick i stammen var släkt med varandra. Eftersom det blev ett överskott av mat hade stam-

Veleda, prästinna i den germanska stammen bruktererna i nordvästra Tyskland, ledde ett uppror mot romarriket 69 e.v.t.

samhället råd med en särskild grupp av soldater som fanns i ledarens närhet när stammen var i krig.

Det tredje stadiet - hövdingadömet

Det tredje stadiet är hövdingadömet och det var också uppbyggt kring släkter, men skiljde sig från stamsamhället eftersom centralmakten var något starkare. Bestämda regler för hur en ny hövding skulle utses gjorde att det blev större stabilitet. Hövdingadömet var inte lika jämlikt som stamsamhället då människornas status rangordnades efter hur nära släkt de var med hövdingen.

Det fjärde stadiet - staten

Det fjärde stadiet är stater. I tidiga statsbildningar fanns förutom soldater också präster, skrivare, hantverkare, handelsmän, konstnärer och arbetare med flera. I det här stadiet ökade slaveriet. Med en tydlig uppdelning av arbete uppstod ett klass-samhälle med slavar i botten och rika jordägare i toppen. De flesta var dock bönder.

Gravplats från 1495 för Songhairikets förste kejsare Askia Mohammad.

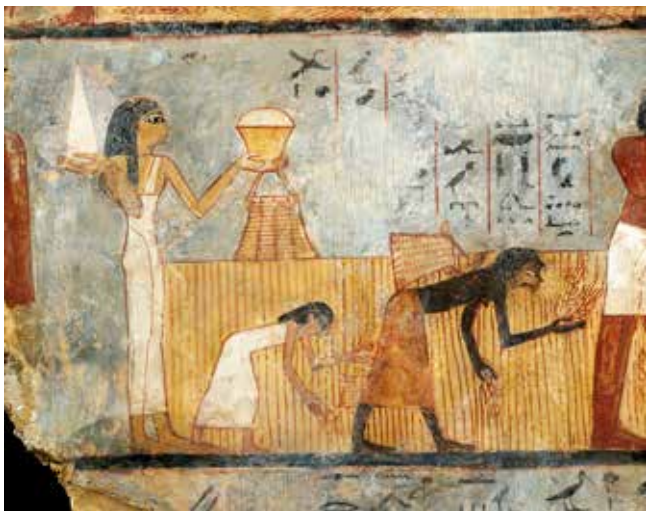
I tidiga statsbildningar använde sig makthavarna av religion för att legitimera, det vill säga skapa acceptans för, statens maktutövning. Kungarna, kejsarna eller kaliferna, kunde ofta vara så kallade prästkungar, vilket innebar att de utövade både den högsta politiska och religiösa makten. I tidiga stater blev det också allt vanligare med skrivna lagar.

I en stat är det viktigt att det finns särskilda ämbets- och tjänstemän som utför centralmaktens beslut om bland annat skatter och försvar/krig. Den här gruppen av yrkesmän kallas byråkrater. I tidiga statsbildningar valdes byråkraterna ut via personliga kontakter och släktskap med de styrande. I en modern stat utses byråkraterna via kompetens, inte på grund av släkt- eller vänskap.

Varför bildades stater?

Det finns flera förklaringar till varför stater bildats.

Jordbruket När jordbruket utvecklades uppstod ett överskott av livsmedel och då blev det möjligt att försörja en styrande elit. Eliten ville stärka sin stams eller sitt hövdingadömes makt genom att konkurrera och kriga med andra.

Kvinna som kommer med mat till jordbruksarbetarna. Egypten, 1400-talet f.v.t.

Skriftspråket Med skriftspråket ökade möjligheterna att samla information, till exempel om skatter som skulle betalas. Det här ökade centralmaktens möjlighet att kontrollera sin befolkning.

Geografisk avgränsning De tidigaste staterna uppstod i områden som var omgivna av öknar, berg och oceaner. Statens naturliga gränser skyddade området mot fiender.

Transporter och kommunikationer För att hålla ihop de tidiga statsbildningarna användes hästar och kameler för transporter och kommunikation.

Konkurrens och krig De som hade större militära styrkor kunde lägga under sig svagare stamsamhällen och hövdingadömen. För att undgå utplåning gav de besegrade upp sin frihet. Historiker anser att konkurrens och krig är en mycket viktig förklaring till att stater bildas, men även till att de består under lång tid.

Kontinuitet och förändring - några exempel

I Kina infördes en stark modern byråkratisk centralmakt redan under dynastin Qin (220 f.v.t.) och det systemet finns fortfarande kvar efter 2000 år.

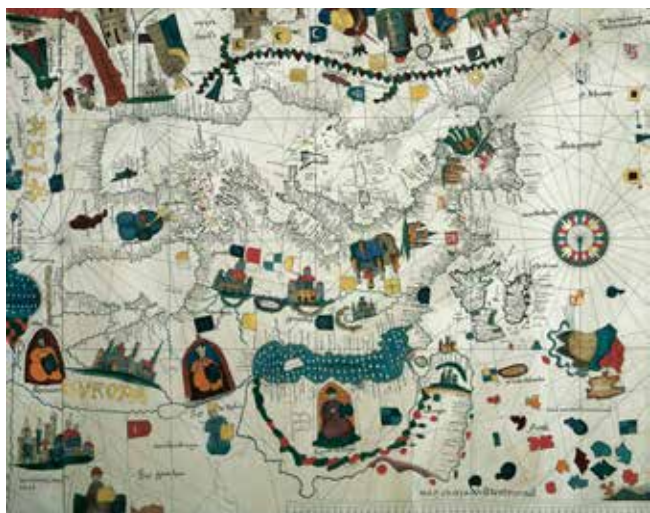
Ryssland 1645.

Kina uppvisar därmed en lång tid av kontinuitet. Även om det diktatoriska styret idag är helt annorlunda än det kejsarliga, går det ändå att hävda att kontinuiteten i form av en diktatur består.

Många kungadömen i Europa var under medeltiden organiserade i så kallade feodalstater vilket innebar att den centrala makten var ganska svag. Feodaltherrarna styrde till stor del själva över sina områden. I Europa började en modern byråkrati under central ledning införas först från och med 1500-talet.

För Europa har kontinuiteten bestått i att det ända sedan Västrops fall (476) har varit uppdelat i många stater, idag ett drygt 40-tal. Sedan 1500-talet kallas de nationalstater. Begreppet syftar på stater med fasta gränser och en central politisk ledning.

I det arabiska kalifatet fanns det stora problem med släktförbindelser (stammar) som konkurrerade om makten i kalifens närhet. Enigheten försvagades dessutom dels av religiös splittring mellan sunniter och shiiter och dels av att arab-er, perser och turkar stred om makten. Det stora

Karta över Europa från tidigt 1500-tal.

kalifatet upplöstes 1258 då mongolerna erövrade huvudstaden Bagdad. Osmanska riket stärkte dock statsmakten igen från och med 1500-talet.

Demokrati och den moderna staten

Till demokratis idéer hör att de styrande i staten ska kunna avsättas och bytas ut av folket. Med en samhällsvetenskaplig term kallas det ansvarighet, det vill säga att de styrande är ansvariga inför folket. De demokratiska staterna är också rättssamhällen, vilket innebär att lagarna ska gälla alla, även de styrande. Om de här principerna gäller får staten en större acceptans (legitimitet) bland invånarna.

Nationalism och den moderna staten

Nationalismen uppstod i samband med och efter de amerikanska och franska revolutionerna 1776 respektive 1789. Under revolutionerna protesterade folket mot kungamakten. Den här nationalismen förenades med krav på folkstyre och demokrati. Enligt nationalismens idé är det folkets (nationens) samtycke som ska ligga till grund för staten, inte kungars makt- och/eller arvsanspråk,

Mongolernas belägring av Bagdad 1258.

men nationalism kan ha olika inriktning beroende på hur begreppet folk definieras.

Etnisk nationalism - när etniciteten är viktig

För det första kan folk syfta på en etnisk grupp där gemensamma rötter gällande historia, språk, traditioner, värderingar och/eller religion är viktiga. Språket är ofta den viktigaste delen. Nationalismen kallas etnisk eller kulturell.

Till en början var den etniska nationalismen frihetlig, folk med samma nationstillhörighet skulle få bilda egna länder. Det ledde till att folken i östra Europa gjorde sig fria och självständiga från de habsburgska (Österrike-Ungern) och osmanska (Turkiet) imperierna. Det första landet som blev självständigt från det osmanska imperiet var Grekland (1830). De två imperierna upplöstes helt efter första världskriget 1918. Det habsburgska kejsarödet splittrades då upp i de nya staterna Jugoslavien, Tjeckoslovakien, Ungern och Österrike.

"We the People" är de inledande orden i den amerikanska författningen som började gälla 1789. Statsnationalism i USA.

Osmanska rikets områden i Mellanöstern kom under brittisk och fransk kontroll (Irak, Syrien, Libanon och Palestina). Nationalismen fungerade här splittrande för de befintliga imperierna.

Statsnationalism - när etniciteten är underordnad

För det andra kan begreppet folk syfta på alla människor som är medborgare i en stat oavsett etnicitet. Den här formen av nationalism kallas statsnationalism och det är staten som är den enande faktorn, inte den etniska tillhörigheten. Ofta är den etniska mångfalden i landet en viktig grund för den nationella identiteten.

Statsnationalism var drivande i de franska och amerikanska revolutionerna. Nationalismen var frihetlig med demokratiska idéer. Fransmän och amerikaner avskaffade kungamakten (den franska och den engelska). I amerikanernas fall var det även ett befrielsekrig mot den brittiska kolonialmakten.

Tyskar, ungrare, tjecker, polacker, rusiner, rumäner, serber, kroater, slovener, slovakar, siebenbürgensachsare och italienare i Österrike-Ungern 1878.

Enande nationalism och chauvinism

Nationalism kan också fungera enande. Tyskarna var efter Napoleonkrigen splittrade i 39 olika furstendömen. Genom tre krig (mot Danmark 1864, Österrike 1866 och Frankrike 1871) enades Tyskland till ett kejsardöme 1871. I likhet med Tyskland enades också Italien till en stat 1861.

Nationalismen hade vid det här laget blivit en nationalism av typen ”vi är bäst” (chauvinism) och användes då också av imperialistiska stater som England och Frankrike. Senare kom den här chauvinistiska nationalismen att ingå i både den tyska nazismen och den italienska fascismen. Det var en förtryckande och aggressiv nationalism.

Nation, stat och land

Nation kan betyda två saker. Den ena betydelsen är folk. Skottar, ester och kurder kan exempelvis benämnas folk. Den andra betydelsen är stat (som kan bestå av flera folk). Om ett folk bildar en egen stat används ordet nation i meningen stat.

Estland, Kurdistan och Skottland, kan också ses som länder. Begreppet land kan syfta på en stat, men också endast på ett geografiskt område. Est-

Tyska kejsardömet utropas i spegelsalen i Versailles utanför Paris 1871.

land som 1940-1991 var ockuperat sågs åtminstone av de flesta ester, även under den tiden, som ett land, men det var ingen stat. Kurderna som idag bor i Turkiet, Irak, Iran och Syrien kallar det geografiska område de bor i för Kurdistan. Många kurder kämpar och drömmer om att också få bilda en stat. En del skottar vill bilda en självständig stat.

Nationalism under 1900- och 2000-talen

Nationalismen har varit en viktig faktor när stater har bildats. Efter första världskriget var tanken att gränsdragningen för de nya staterna i Östeuropa skulle ske enligt den etniska nationalismens princip, men det skedde inte överallt. Sovjetunionens, Jugoslaviens och Tjeckoslovariens upplösning under 1990-talet var till stor del en följd av nationalismens splittrande effekter.

Nationalismen spelade en viktig roll i afrikanernas befrielsekamp efter andra världskriget. Det gällde att få olika stammar att känna samhörighet.

I till exempel Vietnam och Kuba förenades kampen för nationellt självbestämmande med kommunistisk ideologi.

Tysk kvinna hyllar de tyska soldaterna på en militärparad i Berlin 1940 efter invasionen av Frankrike.

KÖNSMÖNSTER

Med könsmönster menas skillnader i mäns och kvinnors levnadsvillkor. Lagar, värderingar, religion och utbildning samt hur försörjning och arbete organiseras har betydelse för hur könsmönster ser ut i ett samhälle. Könsmönster kan förändras plötsligt (krig, teknisk förändring), utifrån (erövring, ny religion) eller inifrån (attitydförändringar, lagstiftning).

Jägar- och samlarsamhällen

Jägar- och samlarsamhällena var relativt jämlika. Det fanns ingen social hierarki, men kvinnor och män hade delvis olika arbetsuppgifter.

Jordbrukssamhället

När människan blev jordbrukare skedde den för-

Staty som visar en jämlik relation mellan man och kvinna. Egypten, cirka 2400 f.v.t.

sta stora förändringen i könsmönster. Kvinnor födde fler barn än tidigare och tog större ansvar för hushållet. Eftersom jordägande var den främsta källan till rikedom i jordbrukssamhället ville jordägarna behålla ägandet inom familjen. Genom att kontrollera kvinnans sexualitet kunde männen försäkra sig om att deras egna barn skulle ärva jorden. Kvinnor fick inte ha några sexuella relationer före äktenskapet. Vid otrohet straffades kvinnor ofta mycket hårdare än män. Kvinnor som fick barn utanför äktenskapet kunde frysas ut socialt eller till och med mördas.

Jordbruksarbete och könsmönster

I västra Europa arbetade främst män på fälten, men vid sädd och skörd arbetade alla sida vid sida. I samhällen där kvinnor utförde hela eller stora delar av jordbruksarbetet hade kvinnor högre status. Anledningen var att deras arbete var avgörande för försörjningen. Exempel är Filippinerna, Afrika söder om Sahara samt i nyodlingsområden i Eu-

Jordbrukarfamilj i Frankrike, 1924.

ropa. Kvinnor i nomadsamhällen högre status än kvinnor i jordbrukssamhällen eftersom kvinnor och män utförde liknande sysslor.

Äktenskapsålder

Äktenskapsåldern har historiskt sett varit låg i stora delar av världen. Flickor giftes ofta bort så snart de kom i puberteten, i vissa fall till betydligt äldre män.

Omyndiga kvinnor

Länge var kvinnor omyndiga enligt lag, vilket innebar att de inte hade rätt att fatta beslut om sina egna pengar, ingå avtal, skriva kontrakt och representera sig själva i domstolar. I stället hade de sin far, make eller son som målsman. Kvinnor saknade alltså makt över sina egna pengar. I europeiska städer deltog kvinnor i sina mäns företagande inom handel och hantverk och de kunde ta över verksamheten om maken dog.

Industrisamhället

När västra Europa industrialiserades delades mäns och kvinnors arbete upp. I fabriker separerades

15-åriga Nasoin Akhter förbereds inför sitt bröllop. Bangladesh, 2015.

kvinnor och män. Under 1800-talet framhövdes och överdrevs könsskillnaderna. Påstådda och verkliga skillnader mellan européer och människor i andra världsdelar framhövdes och överdrevs också. Syftet var att legitimera mäns makt över kvinnor liksom européers makt över folken i kolonierna.

Tronföljd och könsmonster

Majoriteten av regenterna har varit män och makten ärvdes oftast från far till son eller annan manlig släkting. Kvinnor kunde bli regenter om en manlig tronföljare saknades, till exempel Isabella I av Kastilien (1451 - 1504), Hedvig av Polen (1373 - 1399) och Katarina av Ryssland (1729 - 1796). I Frankrike och i det tysk-romerska riket uteslöts kvinnor helt ur tronföljden.

I Afrika söder om Sahara fanns flera styrande drottningar. Där räknades familjebanden matriinjärt, det vill säga på moderns sida. En Ashantistat, i dagens Ghana, hade 18 styrande drottningar under åren 1295 - 1740. I majoriteten av historiens samhällen har familjebanden räknats patrilinejärt, alltså på faderns sida. I Norden räknades banden på båda sidor.

Isabella I av Kastilien enade Spanien tillsammans med sin make Ferdinand II av Aragonien.

Krig och könsmönster

Krig var länge en uppgift för män och drabbade därför unga män särskilt hårt, även om civila naturligtvis också drabbades i samband med krig. När många män var i krig hade kvinnor ett stort ansvar för allt arbete hemma, både i hushållet och inom jordbruket. Så var till exempel fallet under stormaktstiden i Sverige-Finland.

Kvinnliga krigare har förekommit i vissa kulturer, bland annat under forntiden i Norden och hos pastoralister på den eurasiska stäppen. Pastoralister levde av boskapsskötsel och var ofta nomader.

Könsmönster och kulturmöten

Könsmönster har påverkats av kulturmöten, till exempel genom att en ny religion infördes såsom kristendomen i Norden, islam i Centralasien samt konfucianismen i Kina och Korea.

Kolonialismen påverkade könsmönster i olika delar av världen. Hos ursprungsfolk i Nordamerika, som levde av samlande och jakt, hade kvinnor

relativt stor makt. Européerna motsatte sig det och tvingade ursprungsfolkens barn att gå i skola och ta efter europeiska könsmönster.

Rörelsefrihet och könsmönster

Medan män har haft stor rörelsefrihet har kvinnors rörelsefrihet begränsats på olika sätt genom lagar och social kontroll. Även olika typer av kläder har begränsat kvinnors rörelsefrihet.

Världens äldsta lag om slöja är från Assyrien på 1100-talet f.v.t. Den förbjöd överklasskvinnor att gå ut utan slöja. Prostituerade däremot förbjöds att bära slöja. Bruket att bära slöja spreds sedan till antikens Grekland och Rom samt till det medeltida Europa. I Kina och Korea infördes slöja under inflytande av konfucianismen. Inom islam var slöja ett uttryck för klass innan det blev ett uttryck för tro. Slöjan kunde både förhindra och ge kvinnor rörelsefrihet.

Fotbindning förekom i Kina från och med 1100-talet. Det var en plågsam process där flickors

Pendefolket har matrilinejära samhällen. Sydvästra Kongo, 1800-tal.

Grekisk staty som visar en beslöjad kvinna. Grekland, cirka 200 f.v.t.

fötter bröts, böjdes och bands för att förändra fötternas form. Kvinnorna som utsattes fick svårt att gå och blev fysiskt bundna till hemmet. Fotbindningen skulle visa att de var så rika att de inte behövde arbeta. Fotbindning förbjöds av kejsarinnan Cixi 1902, men fortsatte långt in på 1900-talet.

Kvinnan i hemmet - ett återkommande ideal

Ett återkommande ideal i olika samhällen, inom både medelklass och överklass, var att kvinnan skulle stanna i hemmet och sköta om barn och hushåll. Mannen skulle vara ensam försörjare utanför hemmet samt delta i offentliga sammanhang, till exempel politik.

I antikens Aten skulle kvinnor helst inte synas utanför hemmet. Den här kvinnosynen spreds vidare till romariket, men där hade kvinnor större frihet. Samma ideal återfanns i de högre klasserna i det koloniserade Sydamerika liksom under långa perioder hos överklassen i Kina.

Under 1800-talet var hemmafruidealet mycket starkt bland medelklassen i västvärlden. Hemma-

Fotbindning. Kina, 1900.

frun var ett tecken på rikedom och gav social status, men det ledde också till ökade krav på rättigheter för kvinnor. Hemmafruidealet återupplivades efter andra världskriget i bland annat USA. I Sverige spreds husmodersidealet, där även lönearbetande kvinnor förväntades leva upp till idealet.

Heterosexuell norm

Genom historien har äktenskap mellan en man och en kvinna ansetts vara det normala. Heterosexualitet har varit normen, inte minst i kristna och muslimska länder där homosexualitet länge var eller fortfarande är förbjudet.

Könsidentiteter utöver kvinna och man

Personer med en annan könsidentitet än kvinna eller man, har oftast ändå identifierats av samhället som just kvinna eller man. Undantag finns dock, exempelvis i Indien där hijra står för transpersoner och intersexuella personer. Inom judendomen står androgyns för personer som har både kvinnligt och manligt kön. Hos Navajo i Nordamerika står

Efter andra världskriget spreds hemmafruidealet i USA. USA, 1950-tal.

begreppet nádleehi bland annat för en person med flytande könsidentitet.

Synen på sexualitet i förändring

Nunnan Hildegard von Bingen (1098-1179) skrev böcker inom olika ämnen, bland annat om kvinnlig sexualitet. Hon tillhörde ett Benediktin-kloster som var känt för tankefrihet. Kyrkans syn på sexualitet blev dock hårdare under 1300-talet och dominerade i västvärlden till 1700-talets slut.

Efter franska revolutionen 1789 ifrågasattes gamla värderingar såsom synen på äktenskapet och sexualiteten. Homosexualitet avkriminaliserades i Frankrike 1791.

Preventivmedel och aborträtt

Barn födda utanför äktenskapet ansågs tidigare mindre värda än andra barn och överdödligheten var därför stor. Livet utan samhällets stöd var svårt för både kvinnan och barnet.

År 1938 blev preventivmedel lagliga i Sverige. De ökade människors möjligheter att välja när de ville ha barn och med vem. Preventivmedel blev lag-

Margaret Sanger täcker symboliskt sin mun i protest mot att inte få tala om preventivmedel. USA, 1929.

liga efter sexualupplysares kamp. Margaret Sanger (1879 - 1966), som verkade i New York, menade att barnbegränsning var det bästa sättet att förebygga fattigdom.

Aborträtten infördes i Sverige 1975. Tidigare hade olagliga aborter utförts. De utfördes ibland av personer som saknade medicinsk utbildning, vilket utsatte kvinnorna för fara. År 1920 införde Sovjetunionen som första land i världen aborträtt efter Alexandra Kollontajs (1872 - 1952) arbete.

Abort är fortfarande förbjudet i en del länder i Latinamerika, även efter våldtäkt och om graviditeten är en fara för kvinnans liv. Totalförbud finns även i bland annat Egypten och Angola.

Den sexuella revolutionen

Under 1960-talet fortsatte människor i flera västländer ifrågasätta den gamla synen på sexualitet. När p-piller började användas kunde kvinnor lättare bestämma över en eventuell graviditet. Det blev vanligare med tillfälliga sexuella relationer. Sexualiteten började ses som något naturligt i stället för något som måste kontrolleras. Det här kallas för den sexuella revolutionen.

Den sexuella revolutionen - en friare syn på sexualitet. Isle of Wight, Storbritannien, 1969.

Sexuella minoriteter

Hbt står för homosexuella, bisexuella och transpersoner. Under 1900-talet kämpade hbt-rörelsen för att hbt-personer skulle få samma rättigheter som heterosexuella. Rörelsen fanns i Berlin under 1920-talet samt senare i flera amerikanska städer. Stonewallupproret i New York 1969 räknas som starten för den moderna hbt-rörelsen. Då genomfördes protester mot polisrazzior som gjordes mot barer där hbt-personer träffades.

Rörelsen kallas även hbtqi-rörelsen, där q står för queer och i står för intersex. Queer står bland annat för normkritik medan intersex står för anatomiska skillnader som gör att en person inte kan kategoriseras som enbart man eller kvinna. De avgör dock inte en enskild persons könsidentitet.

Lagen som förbjöd homosexualitet i Sverige avskaffades 1944. Under perioden 1913 - 1944 åtalades cirka 1500 personer för "homosexuella handlingar" i Sverige. Av dessa var ett tiotal kvinnor.

Idag kan, vill och vågar fler vara öppna med sin homosexualitet.

Homofobi och transfobi

Homofobi och transfobi är hat och fördomar mot homosexuella respektive transpersoner. Det inkluderar även våld och många människor tvingas fly från sina hemländer. Homofobi och transfobi är utbredd i världen, bland annat i Polen och Ryssland.

I de brittiska kolonierna förbjöds homosexualitet och homofobiska attityder spreds där det före kolonialismen hade funnits en friare syn på både sexualitet och könsidentiteter. Homosexualitet är förbjudet i Mellanöstern samt i delar av Afrika och Sydostasien.

Sedan juni 2018 erkänns transpersoner juridiskt i Sverige, till exempel när det gäller hatbrott och diskriminering. År 2013 avskaffades kravet på att en person som vill genomgå en könskorrigering operation måste sterilisera sig.

Från partnerskap till samkönat äktenskap

Danmark var 1989 det första landet i världen som införde registrerat partnerskap för homosexuella, en juridisk motsvarighet till äktenskap. I Sverige infördes det 1995 och avskaffades 2009 då det samkönade äktenskapet infördes.

"Det ska vara möjligt att vara fler vårdnadshavare än två." Pridefestivalen. Stockholm, 2015.

HISTORISKT KÄLLMATERIAL

Historievetenskapen syftar till att ge en så sann och riktig beskrivning som möjligt av händelser och skeenden i mänsklighetens förflutna. Historikers beskrivningar kan dock variera beroende på vilket perspektiv de har och vilka källor som används.

Primär- och sekundärkällor

Historiska källor delas upp i primär- och sekundärkällor (första- och andrahandskällor). En primärkälla är någon som bevittnat eller varit med om en händelse. När det tolkas av andra blir det en sekundärkälla.

Tre typer av primärkällor

Skriftliga källor är texter från till exempel runstenar, tidningar, böcker, lagar, förhör, brev och dagböcker. En skriftlig källa är alltså en historisk källa som går att läsa.

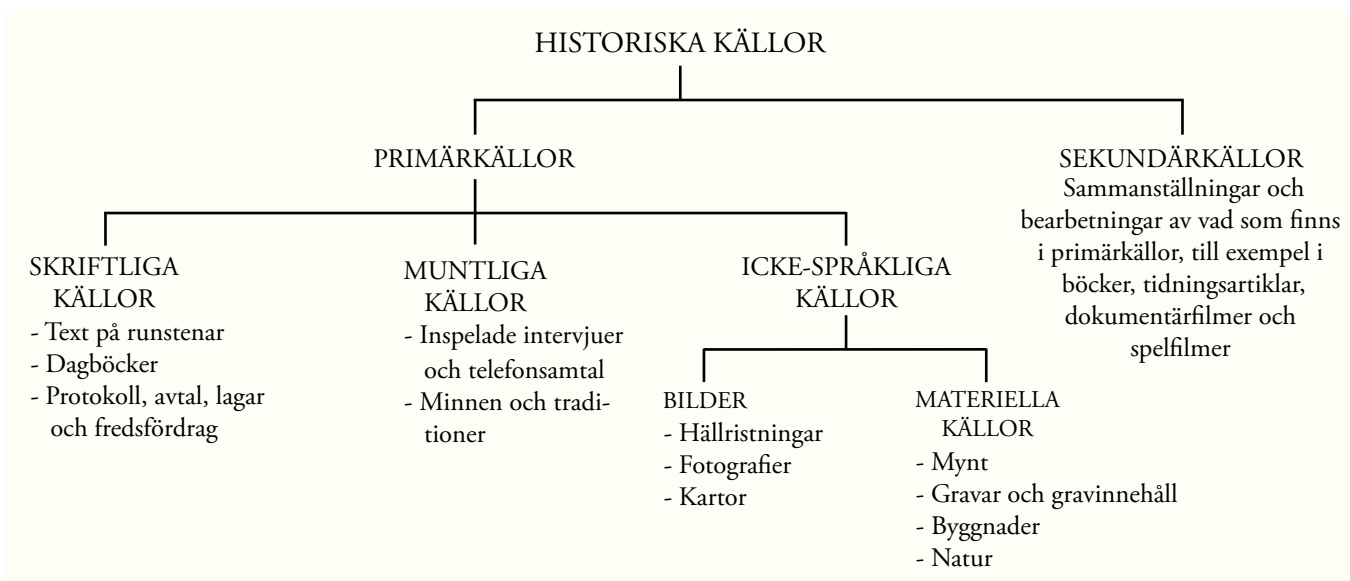
Muntliga källor är ljudupptagningar, till exempel intervjuer.

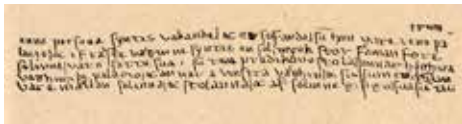
De icke-språkliga källorna är bilder eller mate-

Skriftlig: tillstånd för brovaktaren att ha en servering, men inte för alkohol. Vika kyrkby, 1887.

riella. En bildkälla kan exempelvis vara hållristningar, fotografier och kartor. En materiell källa är något som går att ta på, exempelvis ett mynt, innehållet i en grav eller en byggnad. Förändringar i naturen, till exempel olika bredd på årsringar i träd, spår efter landhöjning och förekomst av olika pollen i torvmossar, kan förklara historiska förändringar. De materiella källorna som arkeologer hittar när de undersöker gravar och boplatser kallas arkeologiska fynd.

Skriftlig: text skriven av heliga Birgitta.

Radiofynd: Kvinnorna i FN 1947

↗ Dela

Publicerat onsdag 24 oktober 2007 kl 06.00

Ulla Lindström, socialdemokratisk politiker och statsråd. Hon var svensk delegat i FN:s generalförsamling 1947-1966.

Ulla Lindström berättar här om några av de få kvinnorna i generalförsamlingen. Då som nu tycktes det vara lika viktigt att beskriva hur de såg ut som vad de egentligen hade för kompetens.

Skriftlig: Anne Franks dagbok från 1942 - 1944 då hon gömde sig undan nazisterna i Amsterdam.

Muntlig: Ulla Lindström i en inspelning från 1947.

Icke-språklig: Knut Olssons och Signe Johanssons bröllopsfoto från 1921.

Att tolka gamla skriftspråk

Genom att försöka tolka och förstå gamla skriftspråk kan historiker lära sig om hur det var förr i tiden. Ett exempel är de egyptiska hieroglyferna. Skriftspråket användes från 3000 f.v.t. fram till 300-talet e.v.t. Det finns cirka 800 hieroglyfer. År 1799 upptäcktes en sten med text i staden Rosetta i Egypten. Texten på Rosetta-stenen handlar om ett beslut fattat av prästerna i Memfis den 27 mars 196 f.v.t.

Skriftlig: Rosettastenen.

Icke-språklig: karta över Göteborg från 1644.

Icke-språklig: hällristning. Bohuslän, 1800 - 500 f.v.t.

Icke-språklig: Birkaflickan.

Sekundärkälla: NE.

LUTHERS 95 TESER

Enligt informationstavlan framför slottskyrkans dörr i Wittenberg står det att Martin Luther sägs ha spikat upp 95 teser på dörren 1517. Historikerna är överens om att Luther i de 95 teserna riktade hård kritik mot den katolska kyrkan i ett brev till ärkebiskopen Albrecht av Mainz, men hur säkra är historikerna på att Luther verkligen spikade upp teserna på slottskyrkans dörr?

Det som talar för att teserna spikades upp

- Då kyrkor fungerade som samlingslokaler och kyrkdörrar användes som anslagstavlor är det möjligt att Luther spikade upp de 95 teserna där.
- Det finns två tidiga skriftliga källor som beskriver händelsen. De är skrivna av sekreteraren Georg Rörer (från 1540 eller senare) och av vännen och medarbetaren Philipp Melanchthon från 1546.

Det som talar emot att teserna spikades upp

- Luther bodde troligen inte i Wittenberg när händelsen inträffade.
- Melanchthon var inte i Wittenberg när händelsen inträffade.

UPPGIFT: LUTHERS 95 TESER

1. Varför kan Melanchthons och Rörers anteckningar ses som pålitliga källor? Icke pålitliga källor?
2. Hur tror du att 100-årsjubileet 1617 har påverkat historieskrivningen om de 95 teserna?
3. Spelar det egentligen någon roll om Luther spikade fast sina teser eller endast skickade dem i ett brev till ärkebiskopen?
4. Det finns många webbplatser som beskriver händelsen, bland annat www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/wittenberg (hämtad 2019-09-09): "...och 31 oktober 1517 fäste han sina berömda 95 teser på slottskyrkans dörr." Leta efter fler källor som ger informationstavlans text och/eller Nationalencyklopedins formulering stöd.

"On 31 October, 1517, Martin Luther is said to have posted his 95 Theses in Latin on this very door..." Den gamla trä-dörren som fanns 1517 brann dock upp 1760.

- De bevarade källorna från Rörer och Melanchthon är skrivna flera decennier efter händelsen.
- Luther, som själv skrev flitigt, nämnde aldrig händelsen.
- Luthers sekreterare Georg Rörer skrev att teserna om avlatshandeln spikades upp på kyrkdörrar i Wittenberg på kvällen till Alla Helgons dag 1517, alltså inte på en kyrkdörr utan på flera.

De 95 teserna som propaganda

År 1617 bestämde en lokal ledare i Rhenlandet att organisera ett 100-årsjubileum för att stärka den protestantiska gemenskapen inför en kommande kamp mot de katolska habsburgarna i 30-åriga kriget. Berättelsen om Luthers uppspikande av teserna fungerade då troligtvis som bra exempel på en motståndshandling mot katolikerna.

INSTUDERINGS- FRÅGOR

Frågorna är numrerade efter vilken sida svaren står på i boken. Svaren till frågor markerade med en asterisk (*) står inte i boken. De kan lösas enskilt, i grupp eller diskuteras tillsammans i klassen.

EPOK - ETT HISTORISKT TIDSBEGREPP

- 8 a) Vad är en epok?
 - b) När börjar och slutar en epok?
 - c) Hur lång tid tog det för kunskapen om jordbruk att sprida sig från Mellanöstern till Sverige?
 - d) Hur lång tid tog det för kunskapen om bronstillverkning att sprida sig från Mesopotamien till Sverige?
 - e) Hur lång tid tog det för kunskapen om järntillverkning att sprida sig från Mesopotamien till Sverige?
 - f)* Resonera kring varför det går snabbare att sprida idéer ju närmare nutid det sker.
- 9 a) Vad skiljer historisk tid från tidig-historisk tid?
 - b) Från vilken forntida epok finns det skriftliga källor?
 - c)* Resonera kring varför antiken inte spred sig till Norden.
 - d)* Lever vi i ett industrisamhälle idag? Vilka är i sådana fall *vi*?

- e)* Vilket tidsintervall menas med följande uttalanden? Vad tror du?
 - ”Denna trend bröts i valet 1991, då Socialdemokraterna för första gången i modern tid inte nådde 40 procent.”
 - ”Digitaliseringen är den mest omvälvande samhällsförändring som skett i modern tid.”
 - ”I modern tid har fackförbund ofta kritiserats för att strejka för sällan.”
- f)* Vad kommer epoken vi lever i nu att kallas om några hundra år? Vad tror du?

FÖRHISTORISK TID OCH FORNTID

- 10 a) Vilken fördel hade Homo sapiens jämfört med tidigare människoarter?
 - b)* Ändras trovärdigheten för historia när nya forskarrön ändrar årtal och gränser för när en epok infaller?
- 11 a) När kom de första människoarterna till Europa?
 - b) Vad tillverkade stenåldersmänniskorna av ben?
 - c) Vad innebar jordbruksrevolutionen för människorna som levde på stenåldern?
 - d)* Vad står begreppen paleolitikum och neolitikum för?

- 12 a) Till vad användes de första metallerna?
 b) Vad är kultur?
 c) Hur definieras en fullt utvecklad civilisation?
 d) Hur uppstod nya samhällsklasser i de tidiga civilisationerna?
 e)* Vissa anser att tidiga civilisationer är ett bättre begrepp att använda än högkulturer. Varför?
- 13 a) Varför räknas de minoiska och mykeniska civilisationerna till förhistorisk tid?
 b) Ge några exempel på vad grekerna lärde sig från utomeuropeiska kulturer.

ANTIKEN

- 14 a) Var fanns den orientaliska antiken?
 b) Vad finns det för argument för att den orientaliska antiken skulle kunna ingå i antiken?
- 15 a) Varför skedde en utvandring från det arkaiska Grekland?
 b) Vilka områden tillhörde Grekland när det var som störst?
 c)* Hur framställs de persiska krigen i den moderna historieskrivningen?
- 16 a) Vad hade de grekiska stadsstaterna gemensamt?
 b) Vilka skillnader finns mellan rösträtten i det antika Grekland och i dagens demokratier?
- 17 a) Vad innebar det vetenskapliga arbetsättet som grekerna introducerade?
 b)* Utgå från Alexander den store och ”redogör för förändringsprocesser och händelser” under hans tid vid makten.
 c)* Varför förbjöds de olympiska spelen?

- d)* Vad menas med ordspråket ”Vi lär av historien att vi inte lär något av historien”?

- 18 a) Varför utvecklades Rom till en handelsstad?
 b) På vilket sätt påverkades romarna av grekerna?
- 19 a) När var romarriket som störst?
 b)* Resonera kring påståendet att romarriket gick under 476 e.v.t.
- 20 a) Vilka två kejsare var viktiga för kristendomens införande i romarriket?
 b) Vilket språk använde romarna?
- 21 a) Vad heter rättssystemet som ligger till grund för många rättssystem i Europa?
 b) Under medeltiden i Europa föll mycket av antikens kunskap i glömska. Varför?
 c)* Ange fem turistmål som har byggnadskonst från romarriket.

MEDELTIDEN

- 22 a) Den europeiska medeltiden delas in i tre delar. Vilka?
 b) Vilken religion fick stor spridning i Europa under medeltiden?
 c)* Välj ut en europeisk stad och ta reda på mer om dess medeltida historia.
- 23 a) Varför minskade slaveriet under medeltiden?
 b) Vad var feodalism?
- 24 a) Vad innebar det att bönderna var livägna?
 b) Hur förändrades kvinnornas levnadsvillkor när kristendomen infördes?

- 25 a) Vilket namn fick Östrom?
 b) Varför genomfördes korståg?

RENÄSSANSEN

- 26 a) Vad betyder renässans?
 b) Hur uppstod namnet medeltiden?
 c) Ange några stora förändringar under renässansen.

- 27 a) Vad är en världsbild?
 b) Vilken världsbild hade Aristoteles?
 c) Vad kunde hända med personer som ifrågasatte kyrkans världsbild?

- 28 a) Vad innebar den vetenskapliga revolutionen?
 b) Vem bevisade att Aristoteles världsbild inte stämde?
 c)* Vilket straff fick Galileo Galilei av katolska kyrkan? När upphävdes domen?

- 29 a) Varför genomfördes de europeiska upptäcktsresorna?
 b)* En av upptäcktsresorna anses av en del vara så viktig att den markerar slutet av medeltiden. Vilken resa var det?

- 30 a) När uppstod krav på förändringar inom kyrkan?
 b) Vad protesterade Martin Luther mot?
 c) Hur förändrades regenternas förutsättningar i de nyblivna protestantiska länderna?
 d)* Vilken uppfattning hade Luther om judar och judendomen?

- 31 a) Vad är skillnaden mellan självhushållning och marknadsekonomi?
 b) Vad är skillnaden mellan naturhushållning och penningekonomi?

- c) Hur kommer det sig att statsmakten stärktes på grund av pengaekonomin?

- 32 a) Vad är en manufaktur?
 b) Vad innebär handelskapitalism?
 c) Vad var syftet med merkantilism?
- 33 a) Vad orsakade det trettioåriga kriget?
 b) Vilken katolsk stormakt stödde den protestantiska sidan?

- 34 a) Vad kännetecknar en mäktig stat?
 b) Vad är absolutism?

- 35 a) Vad är kolonialism?
 b) Var fanns de första europeiska kolonierna?
 c)* Hur många indier kan ha dött på grund av den brittiska kolonisationen?

- d)* Vilka av begreppen är olämpliga att använda idag om personer som inte tror på en högre makt. Icke-troende, icke-religiös, ogudaktig, hednisk, ateist, barbar, kättare, gudsförnekare, otrogen, vilde och ohelig. Varför användes vissa av begreppen tidigare i historien?

- 36 a) Varför dog så många i de amerikanska urfolken när européerna kolonialiserade kontinenten?

- b) Vad odlades på plantagen i Amerika?
 c) Vilka arbetade på plantagen?

- 37 a) Vad importerades från Asien?
 b) Vad importerades från Amerika?
 c) Vad exporterades från Europa?

PERSONREGISTER

KVINNOR

Hallonflickan (ca 3700 f.v.t.)	52	Cixi (1835-1908)	201
Hatshepsut (ca 1507-1458 f.v.t.)	13	Viktoria av Storbritannien (1837-1901)	70
Nesitanebtashru (ca 1000 f.v.t.)	170	Josephine Cochrane (1839-1913)	242
Veleda (ca 70 e.v.t)	163	Wilhelmina Skogh (1850-1926)	242
Murasaki Shikibu (978-1016)	204	Anna Whitlock (1852-1930)	242
Birkaflickan (900-tal)	229	Karolina Widerström (1856-1949)	242
Kata (1000-talet)	57	Clara Zetkin (1857-1933)	97, 187
Hildegard von Bingen (1098-1179)	24, 202	Emmeline Pankhurst (1858-1928)	234
Ingeborg Håkansdotter (1301-1361)	59	Selma Lagerlöf (1858-1940)	156
Birgitta Birgersdotter (ca 1303-1373)	229	Daisy Greville (1861-1938)	250
Margareta (1353-1412)	60, 61	Marie Skłodowska Curie (1867-1934)	204
Christine de Pizan (ca 1364-1430)	24, 25	Sophie von Chotek (1868-1914)	91, 227
Hedvig av Polen (1373-1399)	199	Emily Davison (1872-1913)	256
Jeanne d'Arc (ca 1412-1431)	25	Alexandra Kollontajs (1872-1952)	202
Isabella I av Kastilien (1451-1504)	199	Kerstin Hesselgren (1872-1962)	157
Barbro Stigsdotter (ca 1472-1528)	217	Qiu Jin (1875-1907)	234
Elisabet I (1533-1603)	226	Margaret Sanger (1879-1966)	202
Kristina (1626-1689)	63, 217	Elin Wägner (1882-1949)	156
Maria Sofia de la Gardie (1627-1694)	242	Gabrielle "Coco" Chanel (1883-1971)	242
Christina Piper (1673-1752)	242	Eleanor Roosevelt (1884-1962)	188
Ulrika Eleonora (1688-1741)	66	Elise Ottesen Jensen (1886-1973)	242
Annicka Nilsson (1700-tal)	245	Dora Thewlis (1890-1976)	104
Ingebor Biörnsdotter (1700-tal)	245	Nanna Svartz (1890-1986)	242
Eva Ekeblad de la Gardie (1724-1786)	242	Klara Morell (1893-1950)	215
Katarina II av Ryssland (1729-1796)	199	Golda Meir (1898-1978)	234
Maria Christina Bruhn (1732-1802)	242	Carin Rosén (1900-tal)	137
Olympe de Gouges (1748-1793)	39, 79, 184, 246	Florence Thompson (1903-1983)	101
Marie-Antoinette (1755-1793)	42	Jevgenia Ginzburg (1904-1977)	254
Mary Wollstonecraft (1759-1797)	39, 247	Greta Garbo (1905-1990)	217
Lucretia Mott (1793-1880)	185	Signe Johansson (1906-1953)	229
Harriet Ann Jacobs (1813-1897)	252	Ilse Koch (1906-1967)	277
Ada Lovelace (1815-1852)	193	Hannah Arendt (1906-1975)	184
Elizabeth Cady Stanton (1815-1902)	185	Eva Justin (1909-1966)	130
Florence Nightingale (1820-1910)	242	Ulla Lindström (1909-1999)	229
Harriet Tubman (1822-1913)	81	Ester Boserup (1910-1999)	281
Eugénie de Montijo (1826-1920)	69	Rosa Parks (1913-2005)	258

Hedy Lamarr (1914-2000)	242
Erna Petri (1920-2000)	277
Sophie Scholl (1921-1943)	255
Irma Grese (1923-1945)	277
Maria Callas (1923-1977)	17
Margaret Thatcher (1925-2013)	205
Anne Frank (1929-1945)	229
Katarina Taikon (1932-1995)	157
Corazon Aquino (1933-2009)	9
Laila Ohlgren (1937-2014)	242
Valentina Teresjkova (1937-)	137
Ellen Johnson Sirleaf (1938-)	179
Wangari Maathai (1940-2011)	234
Karen Armstrong (1944-)	168
Mary Kaldor (1946-)	186
Hillary Clinton (1947-)	185
Ulla-Maija Peltonen (1952-)	231
Benazir Bhutto (1953-2007)	211
Anna Lindh (1957-2003)	147
Diana, prinsessa av Wales (1961-1997)	204
Michelle Obama (1964-)	185
Jacinda Ardern (1980-)	205
Samar Badawi (1981-)	185
Carolina Klüft (1983-)	17
Sanna Marin (1985-)	205
Nadia Murad (1993-)	183
Nasoin Akhter (2000-)	199

MÄN

Hammurabi (ca 1792-1750 f.v.t.)	236	Karl X Gustav (1622-1660)	63, 64, 219
Konfucius (ca 551-479 f.v.t.)	182	Edward Colston (1636-1721)	79, 224
Euripides (cirka 480-406 f.v.t.)	17	Ludvig XIV (1638-1715)	34
Hippokrates (cirka 460-370 f.v.t.)	16	Karl XII (1682-1718)	64, 65
Aristoteles (384-322 f.v.t.)	27	Olof Håkansson (1700-tal)	245
Alexander den store (356-323 f.v.t.)	15, 17	Carl von Linné (1707-1778)	21
Julius Caesar (100-44 f.v.t.)	19	Jean-Jacques Rousseau (1712-1778)	39, 247
Octavianus (Augustus Caesar) (63-14 f.v.t.)	19	Immanuel Kant (1724-1804)	184
Jesus (ca 7 f.v.t.-33 e.v.t.)	20	James Cook (1728-1779)	29
Konstantin den store (272-337)	19, 20	James Watt (1736-1819)	193, 242
Theodosius I (346-395)	20	Gustav III (1746-1792)	142
Romulus Augustulus (461-476)	19	Edward Jenner (1749-1823)	248, 249
Halvdan/Are/Arne (1000-tal)	235	Ludvig XVI (1754-1793)	42, 43
Birger jarl (ca 1210-1266)	58, 59	Ottobah Cugoano (ca 1757- efter 1791)	243
Magnus Eriksson (1316-1374)	59, 60	Maximilien de Robespierre (1758-1794)	43
Albrekt av Mecklenburg (1338-1412)	60	Karl XIV Johan (1763-1844)	142, 143
Johannes Gutenberg (ca 1400-1468)	192	Thomas Robert Malthus (1766-1834)	281
Muhammad I Askia (1442-1538)	163	Napoleon Bonaparte (1769-1821)	142, 178
Christofer Columbus (1451-1506)	29	Gustav IV Adolf (1778-1837)	142, 156
Ferdinand II av Aragonien (1452-1516)	199	Erik Gustav Geijer (1783-1847)	63
Amerigo Vespucci (1454-1512)	27	Otto von Bismarck (1815-1898)	196
Bartolomeu Dias (ca 1469-1500)	29	Karl Marx (1818-1883)	78
Vasco da Gama (ca 1469-1524)	29	Friedrich Engels (1820-1895)	78
Nicolaus Copernicus (1473-1543)	28, 193	Alfred Nobel (1833-1896)	242
Ferdinand Magellan (ca 1480-1521)	29	Leopold II (1835-1909)	84, 85
Kristian II (1481-1559)	61	Helge Palmcrantz (1842-1880)	242
Martin Luther (1483-1546)	30, 241	Carl Daniel Ekman (1845-1904)	242
Albrecht av Mainz (1490-1545)	241	Gustaf de Laval (1845-1913)	242
Georg Rörer (1492-1557)	241	William Holliday (-1916)	97
Sten Sture d.y. (1492/93-1520)	61	Lars Magnus Ericsson (1846-1926)	242
Gustav Vasa (1496-1560)	58, 61, 62, 217	Alexander Graham Bell (1847-1922)	193
Philipp Melanchthon (1497-1560)	241	Johan P Johansson (1853-1943)	242
Galileo Galilei (1564-1642)	28, 193	Jonas Wenström (1855-1893)	242
Thomas Hobbes (1588-1679)	162	Woodrow Wilson (1856-1924)	99
Axel Oxenstierna (1583-1654)	63	Phillippe Pétain (1856-1951)	113
Gustav II Adolf (1594-1632)	63	Will Thorne (1857-1946)	250, 251

Gustav V (1858-1950)	156, 157	Heinrich Himmler (1900-1945)	133
Jean Jaurès (1859-1914)	96, 97	Deng Xiaoping (1904-1997)	195
Hjalmar Branting (1860-1925)	156	Stig Wennerström (1906-2006)	137
Franz Ferdinand (1863-1914)	29	Johann Trollmann (1907-1943)	132
Erich Ludendorff (1865-1937)	95	Salvador Allende (1908-1973)	179
Nikolaj II (1868-1918)	110	August Landmesser (1910-1944)	210
Gustaf Dalén (1869-1937)	242	Raoul Wallenberg (1912-ca 1947)	263
Neville Chamberlain (1869-1940)	113	Kim Il Sung (1912-1994)	181
Mahatma Gandhi (1869-1948)	89	Hans Scholl (1918-1943)	255
Vladimir Lenin (1870-1924)	110, 144, 145, 157, 225, 227	Alexander Solzjenitsyn (1918-2008)	127
Winston Churchill (1874-1965)	113	Nelson Mandela (1918-2013)	89
Sven Wingquist (1876-1953)	242	Ingvar Kamprad (1926-2018)	242
Josef Stalin (1878-1953)	111, 115, 122, 127, 145	Olof Palme (1927-1986)	147
Pablo Picasso (1881-1973)	107	Andrew J. Relosky (-1944)	118
Franklin D. Roosevelt (1882-1945)	102	Suharto (1921-2008)	125
Benito Mussolini (1883-1945)	98, 102, 106, 118, 119, 181, 190	Pol Pot (1925-1998)	122
Per Albin Hansson (1885-1946)	146, 150	Michel Foucault (1926-1984)	168
Vidkun Quisling (1887-1945)	113	Neil Armstrong (1930-2012)	137
Bernard Montgomery (1887-1976)	117	Michail Gorbatjov (1931-)	140
August Viklund (1888-1980)	215	Jurij Gagarin (1934-1968)	137
Adolf Hitler (1889-1945)	98, 102, 103, 107-109, 112, 113, 118, 119, 133	Ratko Mladic (1942-)	140
Ho Chi Minh (1890-1969)	253	Howell Raines (1943-)	258
Charles de Gaulle (1890-1970)	114	Donald Trump (1946-)	81, 141
Vjatjeslav Molotov (1890-1986)	103, 112	Lars Hammarén (1946-)	245
Francisco Franco (1892-1975)	103, 107, 178	Seppo Hentilä (1948-)	233
Kejsar Haile Selassie (1892-1975)	102	Charles, prins av Wales (1948-)	204
Joachim von Ribbentrop (1893-1946)	103, 112	António Gueterres (1949-)	187
Mao Zedong (1893-1976)	122, 195	Klas-Göran Karlsson (1955-)	209
Gavrilo Princip (1894-1918)	91	Xi Jinping (1956-)	141
Ruben Rausing (1895-1983)	242		
Joseph Goebbels (1897-1945)	133		
Balzar von Platen (1898-1984)	242		